



JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Mirjam Jonsson

Lagstiftarens kamp mot unga i kriminella nätverk

En kritisk studie om det nya brottet involverande av en underårig i
brottslighet

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Andreas Anderberg

Termin: VT 2023

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR.....	3
1 INLEDNING.....	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställningar.....	5
1.3 Avgränsningar.....	5
1.4 Metod och material	6
1.5 Disposition.....	7
2 INVOLVERANDE AV EN UNDERÅRIG I BROTTSLIGHET	8
2.1 Befintlig lagstiftning	8
2.1.1 Osjälvständiga brottsformer	8
2.1.2 Straffskärpningsgrund avseende missbruk av ungdom	8
2.1.3 Människohandel och människoexploatering	9
2.2 16 kap. 5 a § brottsbalken	9
2.2.1 Bakgrund	9
2.2.2 Rekvisit.....	12
2.2.3 Diskussion om effektivitet.....	14
2.2.4 Syn på befintlig lagstiftning	14
2.2.5 Kritik.....	14
3 PRINCIPER FÖR KRIMINALISERING.....	16
3.1 Bakgrund	16
3.2 Principen om ultima ratio	17
3.3 Kriminalisering som effektivt medel	19
3.4 Obestämdhetsförbudet.....	21
4 ANALYS.....	23
4.1 Förslaget och principen om ultima ratio.....	23
4.2 Förslaget som effektivt medel	25
4.3 Begreppet brottslig verksamhet och obestämdhetsförbudet....	26

5	AVSLUTANDE REFLEKTIONER OCH SLUTSATS.....	28
	KÄLLFÖRTECKNING.....	30

Summary

On July 1 this year, a new crime for involving a minor in crime will be introduced in Chapter 16, Section 5 a of the Swedish Penal Code. In the government bill, the purpose of the new criminalization is described as protecting society from young people being drawn into criminal networks.

For a penal provision to be considered justified, there are several criminalization principles to which it must relate. The purpose of this essay is to, with a critical perspective, examine how the new criminalization relates to the criteria of three selected criminalization principles: the principle of ultima ratio, the principle of criminalization as an effective means and the prohibition of indeterminacy. In relation to the indeterminacy prohibition, the investigation is aimed at finding out whether the term criminal activity in the provision is sufficiently precise so as not to contravene the prohibition. The questions of the essay are treated using the government bill, its underlying report by Government commissions of inquiry, as well as other public material and doctrine that describes the meaning of the criminalization principles.

The essay's findings show that the new criminalization cannot be considered legitimate based on any of the criminalization principles. A penal provision is an expression of the state's ultimate power over its citizens and must, regarding the suffering that a punishment entails, be adopted with great caution. That caution has not been taken when it comes to the current provision. There are several factors that indicate that other measures should be taken instead, or at least at first hand. The investigation also shows that there is an uncertainty about the possibilities of prosecuting the crime. As regards the term criminal activity, it is found to be too vague, which may risk the individual's legal security.

Sammanfattning

Den 1 juli i år införs det nya brottet involverande av en underårig i brottslighet i 16 kap. 5 a § brottsbalken. I propositionen *Skärpta straff för brott i kriminella nätverk* beskrivs den nya kriminaliseringens syfte vara att skydda samhället från att unga personer dras in i kriminella nätverk.

För att en straffbestämmelse ska anses rättfärdigad finns det flera kriminaliseringsprinciper som den ska förhålla sig till. Syftet med uppsatsen är att med ett kritiskt perspektiv undersöka hur den nya kriminaliseringen förhåller sig till kriterierna för tre utvalda kriminaliseringsprinciper: principen om ultima ratio, principen om kriminalisering som effektivt medel samt obestämdhetsförbudet. I förhållande till obestämdhetsförbudet är undersökningen inriktad på att ta reda på om begreppet brottslig verksamhet i bestämmelsen är tillräckligt precist för att inte strida mot förbudet. Uppsatsens frågeställningar behandlas med hjälp av propositionen, Gängbrottsutredningens bakomliggande betänkande, samt annat offentligt tryck och doktrin som ger en bild av kriminaliseringsprincipernas innebörd.

Utredningen visar att den nya kriminaliseringen inte kan anses legitim utifrån någon av kriminaliseringsprinciperna. En straffbestämmelse är ett uttryck för statens yttersta makt över sina samhällsinvånare och ska med hänsyn till det lidande som ett straff innebär införas med stor försiktighet. Den försiktigheten har inte vidtagits när det kommer till den aktuella bestämmelsen. Det finns flera faktorer som pekar på att andra åtgärder borde vidtas i stället, eller åtminstone i första hand. Av undersökningen framgår också att det finns en osäkerhet kring möjligheterna att beivra brottet. Vad gäller begreppet brottslig verksamhet konstateras det vara för vagt, vilket kan riskera den enskildes rättssäkerhet.

Förkortningar

Bet.	Betänkande
Brottsbalken	Brottsbalk (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
Prop.	Proposition
Prot.	Protokoll
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Valåret 2022 var fyllt av löften om vilka åtgärder de olika partierna skulle vidta, om de fick väljarnas förtroende, för att minska brottsligheten kopplad till så kallade kriminella nätverk. Att så var fallet är föga förvånande sett till att lag och ordning var den viktigaste frågan för väljarna efter sjukvård enligt Novus undersökning i september 2022.¹

Ett problem som har lyfts under en längre tid är att unga personer rekryteras till kriminella nätverk.² I juni 2020 utsåg regeringen en särskild utredare, Gängbrottsutredningen, som fick i uppdrag att ”överväga en rad straffrättsliga åtgärder mot brott i kriminella nätverk”.³ Utredningen resulterade i betänkandet SOU 2021:68 *Skärpta straff för brott i kriminella nätverk*, i vilket ett förslag om en ny kriminalisering för involverande av underåriga i brottslighet gavs. Förslaget motiverades just mot bakgrund av en ökad involvering av unga i kriminella nätverk och att åldern på de ungdomar som dras in i brottslighet blir allt lägre.⁴ Betänkandet följdes i år av en proposition som röstades igenom av riksdagen den 3 maj. Genom 16 kap. 5 a § brottsbalken blir det därmed, från och med den 1 juli, straffbart att involvera underåriga i brottslighet.

Vid diskussion om huruvida kriminaliseringar är befogade eller inte finns ett antal kriminaliseringsprinciper att förhålla sig till. Uppsatsen skrivs med utgångspunkt i tre sådana principer, för att kritiskt utreda hur införandet av brottet involverande av en underårig i brottslighet förhåller sig till dem.

¹ Novus rapport “Viktigaste politiska frågan september 2022”.

² Se t.ex. SOU 2010:15, s. 49 ff.; SOU 2021:68, s. 95; SOU 2022:67, s. 55 f.

³ SOU 2021:68, s. 43.

⁴ Ibid. s. 248.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att granska hur den nya kriminaliseringen i form av brottet involverande av en underårig i brottslighet förhåller sig till tre utvalda kriminaliseringsprinciper. De principer som behandlas är valda med inspiration av kritik som lämnats från några remissinstanser.

Följande frågeställningar ämnas besvaras:

- Hur förhåller sig bestämmelsen till principen om ultima ratio?
- Hur förhåller sig bestämmelsen till principen om att en kriminalisering ska utgöra ett effektivt medel för att motverka ett icke önskvärt beteende?
- Hur förhåller sig begreppet brottslig verksamhet i bestämmelsen till obestämthetsförbudet?

1.3 Avgränsningar

För att iaktta de begränsningar som finns i form av både utrymme och tid har avgränsningar krävts. Till att börja med har jag valt att begränsa mig kraftigt när det kommer till val av kriminaliseringsprinciper. I den här undersökningen läggs fokus på de principer som är intressanta utifrån den kritik som den nya kriminaliseringen har fått. Mot bakgrund av uppsatsens syfte och frågeställningar ska också poängteras att det inte görs något större ifrågasättande av de valda principernas legitimitet.

Gängbrottsutredningens betänkande samt den efterföljande propositionen behandlar utöver införandet av det aktuella involveringsbrottet också flertalet andra förslag på straffrättsliga åtgärder mot kriminella nätverk. I den här framställningen avhandlas dock inte något mer än straffansvar för involverande av en underårig i brottslighet. Vidare ska det betonas att min redogörelse för befintlig lagstiftning inte är heltäckande och hålls mycket kortfattad med hänsyn till uppsatsens utrymme och till vad jag anser är av vikt för frågeställningarna. Av samma anledning är presentationen av vilka rekvisit som

den aktuella bestämmelsen utgörs av begränsad till att omfatta endast de rekvisit som är intressanta för diskussionen. Utrymme har inte heller funnits till att diskutera ansvarsfrihetsgrunden i bestämmelsens andra stycke.

1.4 Metod och material

Uppsatsens syfte och frågeställningar bjuder in till att använda en rättsanalytisk metod, vilket också har gjorts. Vid författandet av en rättsvetenskaplig uppsats används ofta den rättsdogmatiska metoden vars uppgift vanligen definieras som fastställandet av gällande rätt. I min framställning ligger dock inte fokuspunkten vid frågan om vad som är gällande rätt – det behandlas mycket kortfattat – utan vid att kritiskt analysera en ny kriminalisering med hjälp av fundamentala principer inom straffrättens område.⁵

Den rättsanalytiska metoden är mycket friare än den rättsdogmatiska eftersom den inte syftar till att hitta ett rätt svar på ett problem. I stället bjuder en rättsanalys in till att använda sig av i stort sett alla typer av material och med hjälp av det tillåts författaren att kritisera rätten. Därför blir det också oundvikligt att författarens egna värderingar lyser igenom texten, även om argumentationen ska underbyggas av det material som används.⁶ Uppsatsen innehåller till viss del också rättspolitisk argumentation eftersom jag utifrån ett kritiskt perspektiv har valt att ifrågasätta lagstiftarens skäl till den aktuella kriminaliseringen. Min analys och slutsats utgår dock ifrån det som presenteras under uppsatsens utredande delar och jag har på det sättet hållit mig så objektiv som möjligt.⁷

Eftersom syftet med min utredning är att granska en ny kriminalisering har jag valt att använda mig av det lagstiftningsmaterial som ligger till grund för bestämmelsen. Propositionen *Skärpta straff för brott i kriminella nätverk* innehåller förslaget så som det har röstats igenom i riksdagen och därför har jag valt att hänvisa mest till den, men också Gängbrottsutredningens betänkande har bearbetats. Därutöver har jag valt att hänvisa till ett par remissvar samt

⁵ Sandgren (2021), s. 51 f.

⁶ Ibid. s. 53 ff.

⁷ Ibid. s. 55 f.

Lagrådets yttrande för att ge läsaren en förståelse för den kritik som riktas mot kriminaliseringen. När det kommer till tidigare forskning på området för kriminella nätverk och involverandet av unga bör också nämnas att Brå har presenterat flertalet rapporter med relevant statistik. I uppsatsen hänvisas till två av dessa.⁸

Redogörelsen för de valda kriminaliseringsprinciperna stödjer sig på både doktrin och offentligt tryck. Tidigare betänkanden och propositioner ger en bild av hur lagstiftaren har förhållit sig till vilka kriminaliseringskrav som finns. Vad gäller doktrin är det främst Nils Jareborg och Claes Lernestedt som är framstående inom forskningsområdet för kriminalisering och därför är det också deras material som fått ta störst plats i min uppsats. Övrig doktrin har använts för ytterligare underbyggnad och problematisering.

1.5 Disposition

Uppsatsen inleds med en redogörelse över befintlig strafflagstiftning på området för ungdomar som involveras i kriminalitet. Därefter görs en djupdykning i bakgrunden till den nya bestämmelsen i 16 kap. 5 a § brottsbalken. Det som behandlas är bland annat vilka skäl som finns för bestämmelsen, vilka typer av gärningar som faller under den samt vad den har fått för kritik. I framställningens tredje avsnitt presenteras innebörden av de kriminaliseringsprinciper som återfinns i frågeställningarna. Efter det görs en analys om hur den aktuella kriminaliseringen förhåller sig till principerna. Uppsatsen avslutas med en redovisning av de slutsatser jag kommit fram till samt några reflektioner i förhållande till dem.

⁸ Se t.ex. BRÅ-rapport 2016:12, BRÅ-rapport 2020:4 samt BRÅ-rapport 2023:4.

2 Involverande av en underårig i brottslighet

2.1 Befintlig lagstiftning

2.1.1 Osjälvständiga brottsformer

I det fall brott begås tillsammans med eller av underåriga kan några av de osjälvständiga brottsformerna medhjälp, anstiftan, förberedelse, stämpling eller underlåtenhet att avslöja brott bli aktuella. För att ansvar som består i en osjälvständig brottsform ska kunna utdömas är det inte nödvändigt att den som har begått brottet straffas. Personer under 15 år kan begå brott enligt svensk rätt, men inte dömas till påföljd, i enlighet med vad som skrivs i 1 kap. 6 § brottsbalken.⁹ En straffbar person kan således dömas i enlighet med vad som framgår av 23 kap. brottsbalken oavsett om den underåriga är i straffbar ålder eller inte.

2.1.2 Straffskärpningsgrund avseende missbruk av ungdom

I 29 kap. 2 § 5 brottsbalken finns en straffskärpningsgrund som föreskriver att det vid en straffvärdebedömning är en försvårande omständighet om gärningspersonen har fått någon annan att medverka till brottet genom missbruk av den andra personens ungdom. I propositionen till införandet av bestämmelsen framförs att det kan vara fråga om sådant missbruk som när en förälder förmår sitt barn till att medverka till brott genom att utnyttja barnets ungdom eller beroendeställning.¹⁰ Missbruket av ungdomen föranleder inte i sig självt något straffansvar, men kan alltså bidra till att gärningspersonens straff blir hårdare.

⁹ Jareborg (2001), s. 37.

¹⁰ Prop. 1987/88:120, s. 83.

2.1.3 Människohandel och människoexploatering

Det kan finnas vissa gemensamma kontaktytor mellan involvering av underåriga i kriminalitet och ansvar för människohandel och människoexploatering. Bestämmelserna i 4 kap. 1 a och 1 b §§ brottsbalken om människohandel och människoexploatering innefattar inte några skrivelser om brottslighet, utan riktar in sig på bland annat utnyttjande i form av tvångsarbete. Med tvångsarbete menas alla former av arbeten, även illegala, som en person ofrivilligt utför under någon form av hot om straff.¹¹ Om den brottslighet som den underåriga involveras i tar sitt uttryck i tvångsarbete finns det alltså möjlighet att aktualisera straffansvar utifrån bestämmelserna om människohandel och människoexploatering, förutsatt att övriga rekvisit är uppfyllda. Vad gäller brottet människohandel måste den underåriga ha försatts i ett nödläge för att straffansvar ska kunna aktualiseras. Ett nödläge är för handen när den underåriga inte kan bestämma över sina egna förehavanden eller befinner sig i ett mycket svårt tillstånd som inte är tillfälligt eller övergående. Nödläget måste dock inte uppstå i samband med tvångsarbete utan det kan också röra sig om annan verksamhet.¹²

2.2 16 kap. 5 a § brottsbalken

2.2.1 Bakgrund

Den 26 januari i år överlämnade regeringen prop. 2022/23:53 *Skärpta straff för brott i kriminella nätverk* till riksdagen. Propositionen innehåller en rad straffrättsliga åtgärder som är riktade mot brott som begås i kriminella nätverk. Regeringen skriver att förslagen i propositionen ges för att ”markera allvaret i brott som begås i kriminella nätverk och vid kriminella uppgörelser och för att ge rättsväsendet utvidgade möjligheter att bekämpa sådan kriminalitet”.¹³ Förslagen är framtagna efter behandling av det betänkande som

¹¹ Bäcklund m.fl., *Brottsbalken: en kommentar* (2022-11-25, version 21, JUNO), 4 kap. 1 b § under Den brottsliga handlingen.

¹² *Ibid.* 4 kap. 1 a § under Krav på kausalitet och krav på visst syfte.

¹³ Prop. 2022/23:53, s. 1.

Gångbrottsutredningen i augusti 2021 överlämnade till Justitiedepartementet.¹⁴ Den 3 maj höll riksdagen omröstning gällande propositionen, i vilken 268 ledamöter röstade ja. Därmed kommer de nya lagändringarna att träda i kraft den 1 juli i år.¹⁵

Vad kriminella nätverk definieras som kan regeringen inte helt fastställa men det framhålls att det handlar om olika typer av grupperingar, allt från välstrukturerade och hierarkiska organisationer till mer löst ihopsatta grupper som inte är lika beständiga över tid eller i antalet involverade personer. Olika nätverk kan delas in i olika kategorier; regeringen nämner kategorierna familjebaserade nätverk, mc-gäng, nätverk i vilka personer delar samma ursprung och/eller erfarenheter och nätverk som är lokala i en viss stadsdel eller förort.¹⁶

En av lagändringarna som kommer att träda i kraft är en ny kriminalisering i 16 kap. 5 a § brottsbalken i form av brottet involverande av en underårig i brottslighet:

Den som för brott eller brottslig verksamhet anlitar, betalar, instruerar eller överlämnar egendom till någon som inte har fyllt arton år och därigenom, eller på annat liknande sätt, involverar honom eller henne i brottet eller den brottsliga verksamheten, döms för involverande av en underårig i brottslighet till fängelse i högst fyra år. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte fyllt arton år.

Om involverandet med hänsyn till den ringa skillnaden i ålder eller utveckling mellan den som har begått gärningen och den andra personen eller annars är uppenbart mindre allvarligt, ska inte dömas till ansvar.¹⁷

Kriminaliseringen är en något redigerad version av det förslag på ny straffbestämmelse för främjande av ungdomsbrottslighet som Gångbrottsutredningen gav.¹⁸

¹⁴ Prop. 2022/23:53, s. 23.

¹⁵ Prot. 2022/23:102, s. 60 under § 15.

¹⁶ Prop. 2022/23:53, s. 24 f.

¹⁷ Ibid. s. 11.

¹⁸ Jfr SOU 2021:68, s. 35 f.

Som motiv till införandet av kriminaliseringen lyfter regeringen in allmänintresset av att unga personer inte ska rekryteras in i brottslighet.¹⁹ I propositionen hänvisas till BRÅ-rapporten *Dödligt våld i den kriminella miljön – 2005–2017*, vilken visar att det dödliga våldet i den kriminella miljön har ökat på senare år. I rapporten konstateras också att skjutvapenvåldet har ökat, att de flesta former av dödligt våld begås i storstadsregionerna samt att det nästan uteslutande rör sig om män som dödar män. Medianåldern på de män som är inblandade i konflikterna har också blivit lägre.²⁰ Regeringen lägger vikt vid att ökningen av det dödliga våldet är kopplat till kriminella nätverk och att många andra grova brott också begås i sådana konstellationer. Ökningen tycks främst ha skett i förhållande till de nätverk som är kopplade till stadsdelar eller förorter och i nätverken hamnar unga män för att de bor i området och har anknytning till äldre personer som redan är med.²¹

Gängbrottsutredningen hänvisar bland annat till en rapport från Brå och förklarar att en anledning till att fler dras in i kriminalitet i förorter och stadsdelar har att göra med att de ungdomar som bor där i större utsträckning än på andra ställen faller offer för faktorer som socialt utanförskap, fattigdom, segregation och diskriminering. Det verkar inte ske någon aktiv rekrytering, utan yngre personer dras gradvis in i kriminaliteten med äldre personer som förebilder.²²

Det är just problematiken i att unga personer dras in i kriminella nätverk som lagstiftaren vill angripa med hjälp av kriminaliseringen i 16 kap. 5 a § brottsbalken. Regeringen framhåller att allt fler underåriga personer utnyttjas och utsätts för kriminalitet och att det kan leda till ”en återväxt av kriminella och till en ny generation av unga som fostrats in i allvarlig brottslighet, vilket är skadligt på samhällsnivå.”²³ Den underåriga riskerar också att drabbas av en rad negativa följder. Bland annat kan personen äventyra sina studier och sitt framtida arbetsliv, men i värsta fall också bli någon annans måltavla.²⁴

¹⁹ Prop. 2022/23:53, s. 81.

²⁰ Prop. 2022/23:53, s. 25 samt BRÅ-rapport 2020:4, s. 23 f. och 30 ff.

²¹ Prop. 2022/23:53, s. 26.

²² SOU 2021:68, s. 89 f. samt BRÅ-rapport 2016:12, s. 12.

²³ Prop. 2022/23:53, s. 79.

²⁴ Ibid. s. 79.

2.2.2 Rekvisit

2.2.2.1 Skyddsintresse och typer av involvering

Som utgångspunkt menar regeringen att straffansvar för involvering av en underårig i brottslighet ska kunna utdömas oavsett om involveringen varit frivillig eller inte sett från den underårigas sida. Det tycks finnas ett större intresse av att bestämmelsen ska skydda samhället från att underåriga dras in i kriminella nätverk, än att skydda underåriga från att så ska ske. Regeringen framhåller dock att bestämmelsen skulle få en positiv effekt också för det senare.²⁵

När det kommer till vilka gärningar som innefattas i ett involverande ger regeringen exempel på hur äldre personer anlitar en underårig för att hjälpa till vid utförandet av ett brott, till exempel hålla vakt under ett rån. Regeringen nämner också hur involverandet kan handla om att någon betalar eller instruerar en underårig till att utföra brottsliga tjänster, såsom att sälja narkotika eller transportera vapen. Eftersom det finns många olika sätt att involvera underåriga i kriminalitet på understryker regeringen vikten av att formuleringen ”eller på annat liknande sätt” finns med i bestämmelsen, så att den dömande makten inte blir begränsad till vissa specifika typer av involvering.²⁶

2.2.2.2 Begreppet brottslig verksamhet

Regeringen har valt att införa begreppet brottslig verksamhet i straffbestämmelsen. I propositionen förklaras att ett sådant begrepp gör det möjligt att komma åt varianter av involvering som inte innebär att det måste finnas ett samband med en specifik brottslig gärning och att den underåriga inte själv måste ha begått en brottslig gärning. Regeringen formulerar sig enligt följande:

Begreppet brottslig verksamhet tar sikte på en viss typ av brottslighet som inte behöver vara närmare preciserad i fråga om om-

²⁵ Prop. 2022/23:53, s. 82.

²⁶ Ibid. s. 83.

fattning och detaljer. Genom att använda begreppet brottslig verksamhet tydliggörs alltså att det inte ställs krav på någon närmare konkretisering av brottsligheten.²⁷

Så länge den uppgift som den underåriga har fått kan knytas till någon form av brottslig verksamhet kan straffansvar för involverande i brottslighet alltså dömas ut. Den brottsliga verksamheten behöver inte vara av viss karaktär eller storlek utan det kan handla om brottslighet vid ett enda tillfälle eller flera olika brott som hänger samman. Regeringen lyfter också att mindre allvarlig brottslighet ofta kan eskalera och leda till att allvarligare brott begås. Att göra bestämmelsens tillämpningsområde tydligare genom att konkretisera mer vad brottslig verksamhet innefattar skulle kunna göra den ineffektiv.²⁸

Begreppet brottslig verksamhet förekommer sedan tidigare i straffbestämmelsen om penningtvättsbrott i 3 § lagen om straff för penningtvättsbrott. Petter Asp menar i sin kommentar till lagen att lagstiftaren i det sammanhanget använder sig av begreppet för att göra bevis temat bredare. Han ifrågasätter att användningen av brottslig verksamhet skulle betyda något i sak eftersom begreppet tar sikte på att brott har begåtts, men att det för att utkräva ansvar inte behöver bevisas vilket specifikt brott som egendomen kan hänföras till.²⁹

Av naturliga skäl måste brottet eller den brottsliga verksamheten som den underåriga involveras i härröra från någon annan, men den straffbara involveringen behöver inte nödvändigtvis begås av den person som är ledare för verksamheten.³⁰

²⁷ Prop. 2022/23:53, s. 84.

²⁸ Ibid. s. 84 f.

²⁹ Asp, Lag (2014:307) om straff för penningtvättsbrott 3 §, avsnitt 2.3 Härrör från brott eller brottslig verksamhet, Lexino 2022-09-01 (JUNO).

³⁰ Prop. 2022/23:53, s. 85.

2.2.3 Diskussion om effektivitet

När det gäller effektiva sätt att bekämpa brottslighet nämner regeringen att kriminaliseringar endast är ett medel. Det behövs också andra åtgärder som kan leda till en större trygghet i samhället. Här belyses vikten av att bota utanförskap och att skapa förtroende för statsförvaltningen. Vid införandet av nya kriminaliseringar måste det också säkerställas att de verktyg som behövs för att lagföra finns på plats.³¹

Det är de straffrättsliga brottsbekämpningsverktygen som det läggs störst fokus på i propositionen. Regeringen betonar att brott med koppling till kriminella nätverk är allvarliga och att det behövs lagstiftning som kan förhindra att nätverken utnyttjar unga i sin brottslighet. För att uppnå sådana straffrättsliga regler som kan tillämpas effektivt menar regeringen att det är gärningarna och inte gärningspersonens tillhörighet som ska stå i centrum; straff ska dömas ut i förhållande till vad personen gjort och inte vem den är. Vidare framhålls att kriminella nätverk måste angripas på bred front och att alla de straffrättsliga ändringar som propositionen tar upp därför är av betydelse.³²

2.2.4 Syn på befintlig lagstiftning

Regeringen uttrycker i propositionen att den lagstiftning som redan finns inte är tillräcklig eftersom den inte är inriktad på att tillgodose det allmänna intresset i att unga inte dras in i kriminalitet. Straffbestämmelserna om de osjälvständiga brottsformerna, människohandel, människoexploatering och straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 5 brottsbalken är således inte tillfredsställande nog för ändamålet att färre unga ska involveras i brottslighet.³³

2.2.5 Kritik

Efter att Gängbrottsutredningens förslag skickades ut på remiss fick involveringsbestämmelsen kritik från flera instanser. Juridiska fakulteten vid Lunds universitet framhåller bland annat att det saknas utredning om andra möjliga

³¹ Prop. 2022/23:53, s. 31 f.

³² Ibid. s. 32 f.

³³ Ibid. s. 81 f.

åtgärder som inte innefattar kriminalisering och hur sådana åtgärder skulle stå sig i förhållande till de straffrättsliga. Det uttrycks att Gängbrottsutredningen fått ett för snävt uppdrag och att det finns en ”diskrepans mellan å ena sidan hur problemet beskrivs i utredningen, och å andra sidan kriminalisering som lösning.”³⁴

Polismyndigheten välkomnar den nya bestämmelsen, men ser en farhåga i att det kommer vara svårt att nå upp till beviskravet gällande de objektiva rekvisiten och gärningspersonens uppsåt för att få en fällande dom. Att kriminaliseringen ändå borde göras grundar Polismyndigheten på att det är viktigt att samhället markerar förkastligheten i att involvera ungdomar i brottslighet.³⁵

I Lagrådets yttrande kritiserar vagheten i begreppet brottslig verksamhet. Lagrådet ber om förtydligande gällande hur begreppet är tänkt att användas och tycker att det ska krävas att den underåriga involveras i konkreta brottsliga handlingar. Användningen av brottslig verksamhet i förhållande till penningtvättsbrott menar Lagrådet är en annan sak, då det syftar till att pengar som härrör från olika brott över tid har sammanblandats.³⁶

³⁴ Lunds universitet, remissvar till SOU 2021:68, s. 1 och 3.

³⁵ Polismyndigheten, remissvar till SOU 2021:68, s. 3.

³⁶ Lagrådets yttrande över SOU 2021:68, s. 6 f. samt prop. 2013/14:121, s. 109.

3 Principer för kriminalisering

3.1 Bakgrund

Kriminalisering är en form av formell social kontroll som innebär att vissa oönskade handlingar förbjuds och beläggs med straff. I modern straffrätt är kriminalisering en förutsättning för straff. Systemet vilar på att den som straffas för en viss gärning ska ha fått en förvarning om att den aktuella gärningen är förbjuden och leder till bestraffning. Syftet med kriminalisering är således att genom straffhot avskräcka människor från att företa handlingar som anses skadliga för andra människor eller för samhället i stort. Det går därför att konstatera att kriminaliseringar bör vara motiverade mot bakgrund av allmänprevention.³⁷

För att en kriminalisering ska vara motiverad måste det finnas en legitim anledning till den. En sådan anledning finns endast om kriminaliseringens syfte är att skydda ett värde som anses vara skyddsvärt. Ett skyddsvärt objekt kan till exempel vara liv, egendom eller statens fortsatta varaktighet.³⁸ Därutöver måste kriminaliseringen också vara nödvändig. Genom att belägga vissa gärningar med straff visar lagstiftaren att den är beredd att åsamka människor den form av lidande som ett straff innebär. Ett straff är en repressiv åtgärd. Straffet bidrar egentligen inte till att väga upp för den skada som den kriminaliserade gärningen lett till, utan orsakar i stället lidande för gärningspersonen och dennes närstående.³⁹ Därför framstår det som naturligt att en kriminalisering bör tas till som åtgärd endast i sista hand, när det inte går att stävja ett oönskat beteende på annat sätt. Dessutom ska kriminaliseringen utgöra ett effektivt medel för att kontrollera beteendet samt uppfylla de krav på legalitet som förutsätts för rättssäkerhet.⁴⁰ Det är här principerna för kriminalisering kommer in i bilden.

³⁷ Jareborg (2001), s. 46 ff. samt Asp, Ulväng & Jareborg (2013), s. 34 f.

³⁸ Jareborg (2001), s. 51.

³⁹ Ibid. s. 46 ff.

⁴⁰ Ibid. s. 53 och 57.

3.2 Principen om ultima ratio

Ultima ratio-principen blir aktuell vid frågan om en handling över huvud taget ska kriminaliseras eller inte. Principen ställer krav på att kriminalisering endast ska användas som sista utväg, när det inte finns någon annan typ av formell social kontroll som kan uppnå samma allmänpreventiva syfte. Det är, som Nils Jareborg skriver, inte optimalt att i första hand vända sig till kriminalisering eftersom ”straff är en kraftig och relativt primitiv samhällsreaktion”.⁴¹ I praktiken sker dock kriminalisering i stor utsträckning; lagstiftaren väljer att införa straffbestämmelser i första hand eftersom det är enkelt och billigt. Kriminaliseringar ställer inte lika höga arbetskrav på myndigheter som andra former av formell social kontroll gör.⁴² Det kan också vara lockande för makthavaren att använda sig av kriminalisering för att visa på politisk problemlösning och handlingskraft och därigenom vinna väljarstöd.⁴³

Principen om ultima ratio tycks ofta uppfattas utifrån tanken om att straff är något negativt och ställs då upp som en princip *mot* kriminalisering som säger att vissa nödvändiga krav måste vara uppfyllda för att lagstiftaren ska ha rätt att kriminalisera. Endast när dessa krav är uppfyllda kan en kriminalisering vara legitim. I *Inkast i straffområdet* ifrågasätter dock Jareborg ett sådant synsätt på ultima ratio. Han redogör för olika argument för och emot kriminalisering och sammanfattar sedan dessa i tre kriminaliseringsprinciper: straffvärdeprincipen, nyttoprincipen och humanitetsprincipen. Straffvärdeprincipen utgår från att ju högre straffvärde en handling har desto större skäl för kriminalisering av den finns. Nyttoprincipen tar sikte på argument kring effektivitet, behov och kostnader för en kriminalisering. Humanitetsprincipen innefattar hänsynstaganden till bland annat proportionalitet, individperspektiv samt vilka behov den skadelidande har.⁴⁴

Jareborg fortsätter att diskutera ultima ratio i förhållande till principen *in dubio pro libertate* som kan anses gälla för lagstiftaren. Principen liknar den som

⁴¹ Jareborg (2001), s. 46.

⁴² Ibid. s. 46.

⁴³ Asp, Ulväng & Jareborg (2013), s. 33 och 35.

⁴⁴ Jareborg (2006), s. 38 f.

domare är bundna av, *in dubio pro reo*, och innebär att lagstiftaren inte får kriminalisera utan bevis för kriminaliseringens nödvändighet. Det är dock svårt att ställa upp ett beviskrav för en kriminaliserings nödvändighet; principen kan ju omöjligen innebära att skälen för en kriminalisering måste vara så starka att det skulle stå bortom rimligt tvivel att en sådan lösning är den bästa för att motverka ett oönskat beteende. Det är väldigt svårt att ens i efterhand kontrollera om det faktiskt var nödvändigt att kriminalisera eller inte. Mot bakgrund av det här belyser Jareborg ett nytt sätt att se på *ultima ratio*-principen. Det går att skifta fokus från att en kriminalisering *endast bör ske* i yttersta fall till att den *sker* i yttersta fall, det vill säga ordet ”endast” förs ur ekvationen. Ett sådant synsätt innebär att straffvärdeprincipen ges ett större utrymme; vid höga straffvärden såsom för mord, grov våldtäkt et cetera faller nytto- och humanitetsprincipen åt sidan. Gällande de värsta gärningarna finns det inte något utrymme för tveksamhet om att en kriminalisering är nödvändig.⁴⁵

Straffet leder, som tidigare nämnt, till obehag för den som utsätts för det. Mari Heidenborg uttrycker att straffet kan ses som det mest ingripande och starka uttrycket för den statliga maktutövningen och att det är just därför kriminaliseringar bör ske med stor försiktighet. Den som döms får ofta lida av samhällets nedlåtande blickar och av tidsspillan i form av fängelsevistelse eller ekonomiska förluster om påföljden blir böter, tillsammans med en rad andra följder som troligen upplevs mycket inskränkande för den enskilda. Till skillnad från vad Jareborg skriver i *Allmän kriminalrätt* menar Heidenborg också att det är kostsamt att kriminalisera. För att uppfylla de rättssäkerhetskrav som finns måste stora resurser läggas på utredning och lagföring och ju fler kriminaliseringar det finns desto mer pengar måste tillskjutas detta arbete.⁴⁶ De delade meningarna vad gäller kostnaden för kriminalisering torde ändå bero på att det går att tänka på från olika synvinklar. Precis som Andreas Ander-

⁴⁵ Jareborg (2006), s. 39 f. och 43 f.

⁴⁶ Heidenborg (2013), s. 304.

berg skriver i sin avhandling *Straffbar oaktsamhet* så är det billigt för lagstiftaren att kriminalisera, men klart dyrare att agera så att kriminaliseringen får effekt.⁴⁷

3.3 Kriminalisering som effektivt medel

År 1992 publicerades SOU 1992:61 *Ett reformerat åklagarväsende* av Åklagarutredningen. Åklagarutredningen presenterade fem krav som bör vara uppfyllda för att en kriminalisering ska anses befogad, fem kriminaliseringsprinciper. En av principerna säger att en ”straffsanktion skall utgöra ett effektivt medel för att motverka det icke önskvärda beteendet”.⁴⁸ Genom prop. 1994/95:23 ställde sig regeringen bakom Åklagarutredningens framtagna kriminaliseringsprinciper.⁴⁹ Likaså gjorde riksdagen genom att godta justitieutskottets betänkande 1994/95:JuU2, vari Åklagarutredningens bild av kriminalisering delades.⁵⁰

Kriminaliseringsprinciper har också behandlats i senare betänkanden. I SOU 2013:38 *Vad bör straffas?* gavs nya förslag på vad lagstiftaren ska förhålla sig till vid kriminalisering. Kravet på effektivitet ställs upp som att det inte får finnas någon annan metod som i tillräcklig grad kan uppfylla samma syfte som den tänkta kriminaliseringen. Det poängteras att införandet av straff bör ske i sista hand.⁵¹ SOU 2013:38 har inte lett till någon efterföljande proposition. Huruvida regeringen och riksdagen delar utredningens uppfattning om kriminaliseringars effektivitet är därför oklart.

Claes Lernestedt delar upp begreppet effektivitet i kriminaliseringssammanhang i positiv legitimation respektive negativ legitimation. Den negativa legitimationen är en form av begränsande effektivitetsprincip som Lernestedt formulerar enligt följande: ”en kriminalisering som förväntas bli ineffektiv skall inte genomföras”.⁵² Effektivitet som positiv legitimation beskrivs som

⁴⁷ Anderberg (2015), s. 53.

⁴⁸ SOU 1992:61, s. 111.

⁴⁹ Prop. 1994/95:23, s. 55.

⁵⁰ Prot. 1994/95:32, s. 36 under § 16 samt bet. 1994/95:JuU2, s. 6 f.

⁵¹ SOU 2013:38, s. 498.

⁵² Lernestedt (2003), s. 312.

ett argument till utökad kriminalisering, vilket består av att om kriminaliseringen skulle leda till ett mer effektivt skydd för ett skyddsvärt intresse så är det tillräckligt för att motivera den.⁵³

Effektivitet som negativ legitimation ställer krav på att en kriminalisering ska medföra att det oönskade beteendet i någon mening minskar och att den som ändå företar den kriminaliserade handlingen i högre grad kan upptäckas och lagföras. Det är dock svårt att på förhand utröna vilken effekt en kriminalisering kommer få. Därför blir kravet på effektivitet i princip reducerat till att innebära att ”kriminalisering av gärningstyper vilka på förhand kan sägas vara näst intill omöjliga att upptäcka och/eller lagföra”⁵⁴ inte ska ske.⁵⁵

Att ha effektivitet som begränsande krav är viktigt i två hänseenden. För det första kan en ineffektiv kriminalisering leda till att befolkningen tappar respekt för bestämmelsen, det vill säga att den avskräckande effekten uteblir eller avtar. För det andra öppnas en dörr för ifrågasättande av hela straffsystemet som odugligt och ogrundat; för många kriminaliseringar som inte leder till något kan lätt kännas onödiga och ge intryck av ett oseriöst rättsväsende.⁵⁶

Åklagarutredningen betonade i sitt resonemang kring effektivitet att kriminalisering bara är en av flera metoder som finns för att styra samhällsmedborgares handlingar och att andra åtgärder kan vara mer effektiva och ändamålsenliga. När något straffbeläggs är det inte för att reparera den skada som har skett, utan för att sätta samhällets stämpel på gärningspersonen som en brottsling. Av den anledningen är det viktigt att kriminaliseringar görs med stor försiktighet, inte minst också för att straffbestämmelser är en frukt av den rådande politiska maktens värderingar.⁵⁷

⁵³ Lernestedt (2003), s. 312 f.

⁵⁴ Ibid. s. 314.

⁵⁵ Ibid. s. 313 f.

⁵⁶ Lernestedt (2003). s. 314 samt SOU 1992:61, s. 106.

⁵⁷ SOU 1992:61, s. 104 ff.

3.4 Obestämdhetsförbudet

Som en del av legalitetsprincipen finns förbudet mot obestämda kriminaliseringar, vilket ställer krav på att straffbestämmelser måste vara tillräckligt preciserade och begripliga. Legalitetsprincipen, och därmed obestämdhetsförbudet, ställs upp som garanti för individens rättssäkerhet och kan härledas från bland annat 2 kap. 10 § regeringsformen och art. 7 i Europakonventionen samt från konformitetsprincipen. Konformitetsprincipens kärna ligger i att en person bara kan bli dömd för en gärning om den har haft möjlighet att rätta sig efter lagen.⁵⁸

Obestämdhetsförbudet kan sammanfattas i det latinska uttrycket *nullum crimen sine lege certa*, det vill säga inget straff utan väldefinierad lag.⁵⁹ Det verkar i någon mån vara tillåtet med en viss form av obestämdhet. Språket i en straffbestämmelse är sällan av bestämd karaktär, men när det blir så pass vagt att det är oklart vad som faktiskt är kriminaliserat uppstår problem som kan leda till fara för rättssäkerheten. Det är orättvist att döma en person för överträdelse av en straffbestämmelse om personen inte har kunnat förstå att den har stridit mot lagen. Endast den som kan rå för att den har stridit mot lagen är den som rättfärdigt ska kunna dömas till straff.⁶⁰

Det är viktigt att ta hänsyn till obestämdhetsförbudet eftersom det, så länge ordalydelsen respekteras, inte verkar finnas något förbud mot att tolka en straffbestämmelse extensivt.⁶¹ Att utrymme för tolkning lämnas är egentligen inte något fel, utan snarare en nödvändighet eftersom kriminaliseringar måste vara flexibla efter verkligheten och alla olika förhållanden som kan uppstå i den. Språket är svårt att använda på ett så precist sätt att det täcker in alla möjliga typer av straffbara gärningar utan att lämna något till den dömande

⁵⁸ Asp, Ulväng & Jareborg (2013), s. 46 ff.

⁵⁹ Jareborg (2001), s. 58.

⁶⁰ Asp, Ulväng & Jareborg (2013), s. 47 ff.

⁶¹ *Ibid.* s. 70.

maktens skönsmässiga bedömning.⁶² Alltför vaga begrepp kan dock, som tidigare nämnt, leda till svårigheter med att bedöma vad som är en straffbar gärning och inte.

⁶² Jareborg (2001), s. 106 f.

4 Analys

4.1 Förslaget och principen om ultima ratio

Ultima ratio-principen är något svår att förhålla sig till eftersom kriminaliseringar sker i så pass stor utsträckning att det knappt går att säga att lagstiftaren tar hänsyn till den. Jag tycker ändå att det finns ett värde i att problematisera ny lagstiftning gentemot den, eftersom principens kärna egentligen vilar i att skydda människor från det lidande som straff för med sig. Straffet utgör statens yttersta maktmedel och därför är det rimligt att det endast bör bli aktuellt när det verkligen behövs och för gärningar med högt straffvärde.

Det är tydligt att Gängbrottsutredningen endast hade i uppdrag att ta fram straffrättsliga åtgärder för att stävja brottslighet kopplad till kriminella nätverk och att det därför blev just kriminalisering som regeringen presenterade som lösningsmodell i sin proposition. Min åsikt är, precis så som Lunds universitet formulerade det i sitt remissvar, att utredningen är för snäv; lagstiftaren borde också ha undersökt andra möjliga åtgärder mot involverande av unga i kriminalitet. Gängbrottsutredningen framhåller att det finns en koppling mellan att unga som lever under sämre sociala förhållanden löper större risk för att dras in i kriminella nätverk än andra. Vidare framgår att det inte sker någon aktiv rekrytering utan att ungdomar successivt involveras just för att de har starka kopplingar till ett visst område och får äldre personer som är inblandade i kriminalitet som förebilder. Mot den bakgrunden känns det som att lösningen till att underåriga inte ska bli brottslingar inte ligger i att införa ett nytt brott, utan snarare att undersöka möjligheterna till att minska förekomsten av faktorer som socialt utanförskap, diskriminering och fattigdom. En bestämmelse som uttalat sätter samhällets intresse av att unga inte dras in i brottslighet framför ungas eget intresse av en framtid utan kriminalitet är kanske inte ett steg i den riktningen.

Visst är det så, som Jareborg menar, att det på förhand alltid är svårt att veta huruvida en kriminalisering är helt nödvändig eller inte; det vore orimligt att

ställa krav på att lagstiftaren måste kunna bevisa bortom rimligt tvivel att en straffbestämmelse är den bästa lösningen för att motverka ett oönskat beteende. I stället för att se på ultima ratio-principen utifrån tanken att kriminalisering endast får ske som sista utväg är det kanske mer befogat att se den som en princip som står för att kriminalisering ska ske i så begränsad omfattning som möjligt och att andra möjligheter bör undersökas i första hand. Då blir det också rimligt att tolka principen som Jareborg gör när han menar att det vid höga straffvärden kan finnas stöd för att kriminalisera. Vad gäller brottet involverande av en underårig i brottslighet tänker lagstiftaren att involvering i alla typer av brottslighet ska rymmas inom bestämmelsen. Utifrån Jareborgs syn på ultima ratio blir bestämmelsens förhållande till principen därför något tudelad; å ena sidan skulle bestämmelsen kunna anses vara i linje med ultima ratio-principen när det handlar om involverande i brott som har höga straffvärden, å andra sidan är den kanske inte tillräckligt motiverad när det kommer till brott av lägre straffvärde.

Oavsett tolkning av principen om ultima ratio bör det, som tidigare nämnt, ändå vara så att andra metoder för att komma till bukt med ett visst problem ska undersökas och jämföras med kriminaliseringen. Den redan befintliga lagstiftningen som kan täcka in olika typer av involverande i kriminell verksamhet avfärdas ganska lättvindigt med hänvisning till att den är otillräcklig. Regeringen understryker att den nuvarande lagstiftningen inte tillgodoser det allmännas intresse av att unga inte involveras i kriminalitet och att det behövs en tydlig markör för att sådana beteenden inte är acceptabla. Även om straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 5 brottsbalken endast blir aktuell när en person ska dömas för ett annat brott som i sig inte inneburit involverande, kan det ändå tyckas att den utgör ett ställningstagande om att det är förkastligt att dra in ungdomar i de brott som personen själv begår. Att bestämmelserna om människohandel och människoexploatering inte helt är inriktade på att förhindra att unga dras in i brottslighet är däremot mer tydligt. Som bestämmelserna är utformade i nuläget är det uppenbart att de kräver bevis på att den unga utnyttjas till tvångsarbete eller tvingas in i någon annan form av nödläge. Av det som presenteras i Gångbrottsutredningen att döma är förhållandena sällan sådana att unga tvingas in i brottslighet.

4.2 Förslaget som effektivt medel

Att en kriminalisering ska utgöra ett effektivt medel för att motverka vissa oönskade gärningar bekräftas både i statliga utredningar och doktrin. Vad effektivitetskriteriet faktiskt innehåller är dock något ovisst. Sett till Åklagarutredningens inställning verkar kravet på effektivitet hos en straffbestämmelse innebära att bestämmelsen ska kunna leda till något, att det ska vara möjligt att lagföra utifrån den. Anledningen till att det måste vara så är att samhällets invånare ska lita på och ha respekt för straffsystemet. Ur en sådan synvinkel blir principen om kriminalisering som effektivt medel en begränsande princip eller, som Lernestedt uttrycker det, en negativ legitimation.

En annan möjlig uppfattning om effektivitet i förhållande till kriminalisering är som den positiva legitimation som Lernestedt också presenterar. Med ett sådant synsätt räcker det att bestämmelsen utgör ett skydd för ett skyddsvärt intresse för att den ska vara rättfärdigad. Då verkar det finnas utrymme för kriminaliseringar som markerar att ett visst beteende är fel, oavsett om det är möjligt att beivra dem eller inte.

Ett tredje sätt att se kriminaliseringskriteriet om effektivitet på är så som det ställs upp i SOU 2013:38. Där kan diskussionen tyckas leda in på ultima ratio-principen i och med att kriterierna sätter upp krav som innebär att kriminalisering ska ske i begränsad omfattning och att andra åtgärder ska vidtas i första hand. Det här visar på en närhet mellan principen om ultima ratio och principen om kriminalisering som effektivt medel; de går sida vid sida och bygger på samma tanke om att försiktighet bör vidtas när det blir fråga om att belägga gärningar med straff.

Eftersom det verkar gå att se på effektivitet på olika sätt är det inte helt lätt att avgöra hur det aktuella brottet kan rättfärdigas mot bakgrund av det. Sett till synen på effektivitet som en negativ legitimation bör framhållas Polismyndighetens remissvar om farhågan att inte kunna nå upp till beviskraven för att personer faktiskt ska kunna lagföras. På förhand går det inte att säga särskilt mycket om en bestämmelses faktiska effektivitet i relation till brottsbeivran, men ett visst mått av oro väcks ändå till följd av Polisens uttalande.

Med utgångspunkt i effektivitet som positiv legitimation går det i kontrast till det tidigare kanske att rättfärdiga den aktuella kriminaliseringen eftersom lagstiftaren redogör för ett tydligt allmänintresse i att unga personer inte involveras i kriminalitet. Huruvida intresset är så pass skyddsvärt att det inte spelar någon roll vad bestämmelsen når för effekt, i form av möjlighet till att upptäcka och lagföra, är en diskussion som inte ryms i den här uppsatsen.

4.3 Begreppet brottslig verksamhet och obestämdhetsförbudet

En stor del av Lagrådets kritik till bestämmelsen i 16 kap. 5 a § brottsbalken är att den innehåller begreppet brottslig verksamhet och att det inte är tillräckligt väldefinierat. Lagstiftaren har ändå valt att ha kvar begreppet och verkar se det som en av kriminaliseringens styrkor att inte låsa fast domstolar vid att ett specifikt brott måste ha begåtts för att straffansvar ska aktualiseras. Här ringer en varningsklocka i förhållande till obestämdhetsförbudet, som ytterst ska efterlevas för att säkerställa individens rättssäkerhet. Som framgår i *Kriminalrättens grunder* måste ett visst mått av vaghet tillåtas – det är i det närmaste oundvikligt – men när det blir svårt för människor att veta vad som är tillåtet eller inte äventyras den ordning som skyddar den som inte har förstått att den handlat i strid med en straffbestämmelse från att straffas.

I förhållande till användningen av brottslig verksamhet i lagen om straff för penningtvättsbrott är innebörden av begreppet i den aktuella bestämmelsen en annan. För penningtvättsbrott har lagstiftaren valt att använda sig av begreppet för att nå en bevislättning när pengar som intjänats via olika brott har sammanblandats, medan det här syftar till att ge bevislättningar i form av att åklagaren inte behöver visa att något specifikt brott har begåtts. Enligt min mening skapar en sådan ordning utrymme för godtycke och stora svårigheter för domare att avgöra vilken typ av involvering som ska vara straffbar och inte. Att det kommer uppstå en gränsdragningsproblematik gällande huruvida vissa gärningar utgör led i brottslig verksamhet eller inte känns inte som en

helt främmande tanke. På samma sätt kommer det troligen vara svårt att bedöma om en underårig begår ett brott av egen fri vilja utan att vara indragen i kriminalitet av någon annan, eller om den är att betrakta som indragen.

5 Avslutande reflektioner och slutsats

Att undersöka hur den nya kriminaliseringen i 16 kap. 5 a § brottsbalken förhåller sig till de utvalda kriminaliseringsprinciperna har varit mycket intressant och ögonöppnande. Lagstiftaren har enligt min uppfattning valt att kriminalisera utan att först se över andra lösningar som kan leda till bättre eller åtminstone likvärdigt resultat. Det finns en samstämmighet i att unga som dras in i kriminalitet sällan blir utsatta för aktiva påtryckningar; de största riskerna för att bli delaktig i ett kriminellt nätverk uppstår genom den sociala omgivningen. Att då inte i första hand se till att ta fram åtgärder som kan vara nycklar till att minska de faktorer som kan utgöra risker för ungas involvering i brottslighet är ett misslyckande som visar på hur lagstiftaren inte har tagit hänsyn till principen om *ultima ratio*.

Huruvida straffbestämmelsen kan utgöra ett effektivt medel för att minska antalet ungdomar som dras in i kriminalitet är en svårare nöt att knäcka. I slutändan faller jag dock tillbaka på den grundläggande idén om att kriminaliseringar ska vara motiverade mot bakgrund av allmänprevention. Bestämmelsens syfte verkar främst vara att den ska utgöra en markering att det inte är acceptabelt att underåriga dras in i brottslighet, snarare än ett hot om straff som är tänkt att avskräcka personer från att involvera. I och med det kan det tyckas svårt att rättfärdiga bestämmelsen bara för att den skyddar ett visst intresse. Någon slags effektivitet i förhållande till beivran och allmänprevention borde kunna krävas.

Vad beträffar brottslig verksamhet tyder det som presenterats i den här uppsatsen på att begreppet inte uppfyller kravet på bestämdhet som legalitetsprincipen erfordrar. Vagheten i vad som utgör brottslig verksamhet och vad som inte gör det är alltför stor.

Att lagstiftaren vill vidta åtgärder för att minska aktiviteten i kriminella nätverk och se till att färre unga hamnar i en brottslig karriärbana är ju i grund och botten något bra. Efter att ha identifierat komponenter som segregation,

diskriminering, socialt utanförskap och fattigdom som inverkan tror jag att det är viktigt att gå varsamt fram. Vem vet vad kriminaliseringen kan leda till om Polismyndigheten rör sig i förorter och stadsdelar för att leta efter och förhöra underåriga som ser ut att stå på span, i syfte att lagföra deras förebilder? Det är kanske inte i den änden på repet som lagstiftaren ska börja, även om det känns billigt och handlingskraftigt. Straffbestämmelsen i 16 kap. 5 a § brottsbalken kommer att träda i kraft den 1 juli i år och först efter en tid kanske det går att ana vad den ger för resultat. Fortsättningsvis kan bara önskas att fler insatser görs för att fler unga ser värdet i ett liv utanför kriminalitet och, om några av dem är straffrättsliga, att de uppfyller de grundläggande principer som finns för kriminalisering.

Källförteckning

Källor

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1987/88:120 Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.).

Prop. 1994/95:23 Ett effektivare brottmålsförfarande.

Prop. 2013/14:121 En effektivare kriminalisering av penningtvätt.

Prop. 2022/23:53 Skärpta straff för brott i kriminella nätverk.

Riksdagsprotokoll

Prot. 1994/95:32. *Onsdagen den 30 november.*

Prot. 2022/23:102. *Onsdagen den 3 maj.*

Utredningsbetänkanden

SOU 1992:61 Ett reformerat åklagarväsende.

SOU 2010:15 Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp.

SOU 2013:38 Vad bör straffas?

SOU 2021:68 Skärpta straff för brott i kriminella nätverk.

SOU 2022:67 Vägar till ett tryggare samhälle – Kraftsamling för barn och unga.

Utskottsbetänkanden

Bet. 1994/95:JuU2 Ett effektivare brottmålsförfarande.

Övrigt

BRÅ-rapport 2016:12 *Kriminella nätverk och grupperingar – Polisens bild av maktstrukturer och marknader*.

BRÅ-rapport 2020:4 *Dödligt våld i den kriminella miljön – 2005–2017*.

BRÅ-rapport 2023:4 *Utredning och uppkläring av dödligt våld i kriminell miljö*.

Lagrådets yttrande över SOU 2021:68 Skärpta straff för brott i kriminella nätverk, 2022-09-06.

Lunds universitet, remissvar till SOU 2021:68 Skärpta straff för brott i kriminella nätverk, 2021-11-29, Dnr. V 2021/2471.

Novus, ”Viktigaste politiska frågan september 2022”, 2022-09-08, <<https://novus.se/wp-content/uploads/2022/09/novusrapportviktigaste-fraganseptember2022.pdf>> (hämtad 2023-05-10).

Polismyndigheten, remissvar till SOU 2021:68 Skärpta straff för brott i kriminella nätverk, 2021-11-26, Dnr. A491.256/2021.

Litteratur

Anderberg, Andreas (2015), *Straffbar oaktsamhet*, Iustus förlag, Uppsala.

Asp, Petter – Ulväng, Magnus – Jareborg, Nils (2013), *Kriminalrättens grunder*, 2 uppl., Iustus förlag, Uppsala.

Asp, Petter, Lag (2014:307) om straff för penningtvättsbrott 3 §, Lexino 2022-09-01 (JUNO).

Bäcklund, Agneta – Johansson, Stefan – Trost, Hedvig – Träskman, Per Ole – Wennberg, Suzanne – Wersäll, Fredrik, *Brottsbalken: en kommentar* (2022-11-25, version 21, JUNO).

Heidenborg, Marie (2013), ”Vad bör straffas?”, *SvJT* s. 301–313.

Jareborg, Nils (2001), *Allmän kriminalrätt*, Iustus förlag, Uppsala.

Jareborg, Nils (2006), *Inkast i straffområdet*, Iustus förlag, Uppsala.

Lernestedt, Claes (2003), *Kriminalisering: problem och principer*, Iustus förlag, Uppsala.

Sandgren, Claes (2021), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: Ämne, material, metod, argumentation och språk*, 5 uppl., Nordstedts Juridik, Stockholm.